

GDJE SE NALAZIO BIBLIJSKI HEŠBON?

Željko Gregor*

*Mr. Željko Gregor je magistrirao na Newbold Collegeu u Velikoj Britaniji a sada završava doktorske studije iz arheologije na Andrews Universityju u SAD, i bavi se istraživačkim radom na Arheološkom institutu Sveučilišta Andrews.

SAŽETAK

Gdje se nalazio biblijski Hešbon?

Gdje je biblijski Hešbon, glavni grad amorejskog kralja Sihona? Ovo je pitanje uznemiravalo stručnjake povijesti i arheologije tijekom nekoliko posljednjih desetljeća. Pažnja svih bila je usmjerena prema Tell Hesbanu, čiji su rezultati arheološkog iskapanja trebali osvijetliti ovaj biblijski događaj. Međutim, posljednja je sezona iskapanja donijela duboko razočaranje zato što najraniji grad nije bio sazidan ranije od osmoga stoljeća prije Krista. Zbog toga su arheolozi usmjerili pažnju prema Tell Jalulu. Prva sezona iskapanja donijela je značajne rezultate koji će doprinijeti razumijevanju povijesti te regije. Prema biblijskim podacima Izraelci su pobijedili Sihona, zauzeli njegov teritorij zajedno s glavnim gradom Hešbonom. Kasnije su ga ponovo sazidali i dali mu novo ime, koje nam nažalost nije dano. Poznato je da su Izraelci živjeli u toj regiji sljedećih 6-7 stoljeća. Iz biblijskog izvještaja saznajemo da je Hešbon imao jezera ili rezervoare smještene u blizini gradskih vrata. Ovaj podatak u cijelosti odgovara Tell Jalulu, čija topografija terena sugerira nazočnost jezera na njegovoj istočnoj strani. Prva je sezona iskapanja otkrila popločeni put koji vodi prema glavnim vratima grada a ujedno je vrlo blizu udubljenjima koja su nekada bila jezera. Prema kasnijim piscima Biblije saznajemo o nekim novim karakteristikama Hešbona koje se ne bi mogle pronaći na Tell Jalulu, nego radije na Tell Hesbanu. Studirajući biblijske podatke u svjetlosti arheoloških otkrića pisac pokušava rekonstruirati povijest te regije i objasniti postojanje dvaju Hešbona.

Uvod

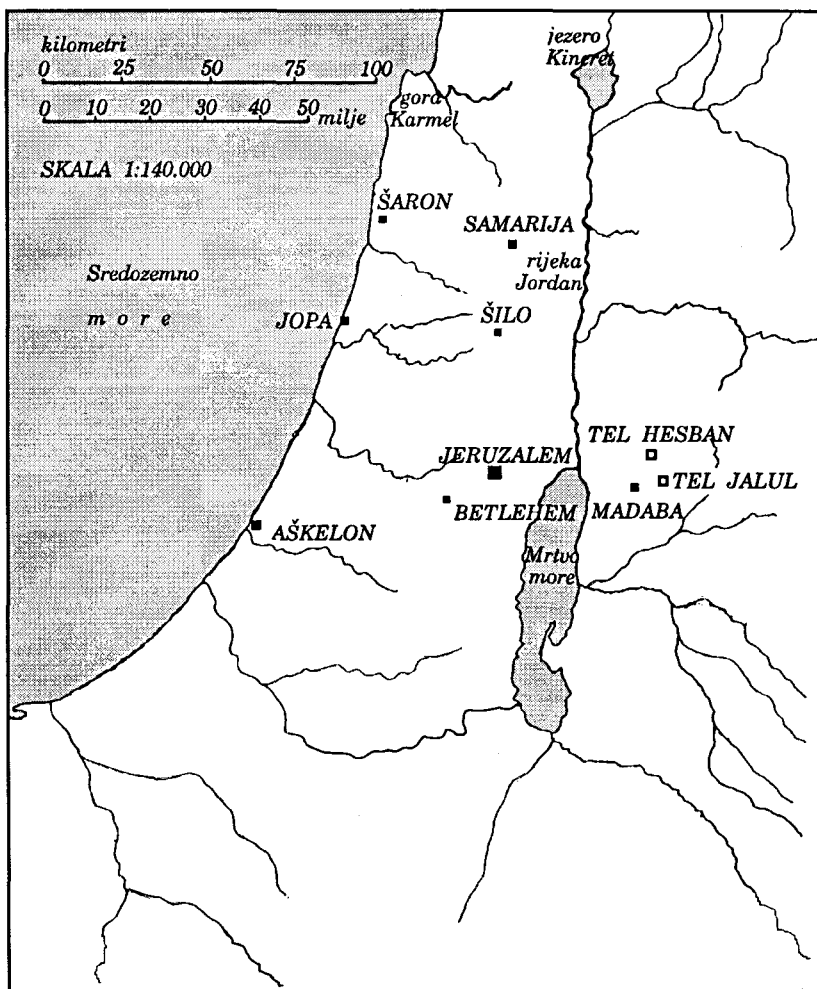
Nakon izlaska Izraelci su prošli kroz Transjordaniju, gdje je izvojevana prva pobjeda na putu ka obećanoj zemlji. Dogodilo se to kada je Sihon, amorejski kralj, zapriječio prolaz Izraelcima kroz svoju zemlju, i umjesto toga izišao pred njih sa svom svojom vojskom. Iz ovog sukoba Izraelci su izišli kao pobjednici i preuzeli Sihonovu zemlju u svoje ruke zajedno s glavnim gradom Hešbonom.¹

Oduvijek su biblijski arheolozi bili zainteresirani da pronađu ovaj stari grad. Posvemašnja pozornost bila je usmjerena prema Tell Hesbanu, starom arheološkom lokalitetu smještenom na rubu Makapske ravnice i Amonske visoravni, a nedaleko od suvremenog grada Ammana, glavnoga grada Jordana. Nakon nekoliko sezona iskapanja što ga je vodio iskusni arheolog Siegfried Horn nastupilo je veliko razočaranje. Kad su kopači došli do najranijeg sloja nastanjenosti, saznali su da je Tell Hesban po prvi put bio nastanjen tijekom željeznog doba II (1.000-900. god. pr. Kr.). Ustvari, prema razbijenoj grnčariji pronađenoj u tom najranijem sloju nastanjenosti, utvrđeno je da Tell Hesban nije osnovan kao grad ranije od osmog stoljeća prije Krista. Od vremena izlaska Izraelaca iz babilonskog sužanštva, krajem petnaestog stoljeća prije Krista, do osnivanja Tell Hesbana prošlo je oko sedam stotina godina. Ubrzo je donesen zaključak da se na temelju arheoloških iskapanja sukob Izraelaca i Amorejaca nikada nije dogodio, jer Hešbon u doba Mojsija nije postojao.

Međutim, ustrajni istraživači Biblije počeli su postavljati pitanje jesu li arheolozi iskapali na pravome mjestu. Pažnja arheologa i ostalih stručnjaka počela se postupno usmjeravati prema nekim drugim arheološkim lokalitetima smještenim u neposrednoj okolini. Jedan od glavnih kandidata za biblijski Hešbon postao je Tell Jalul, staro arheološko mjesto udaljeno svega desetak kilometara od Tell Hesbana. Kako se Tell Jalul uklapa u biblijski opis Hešbona i može li arheološko iskapanje što je počelo u ljeto 1992. posvjedočiti biblijski izvještaj i baciti

¹ Hešbon je stari grad u Transjordaniji koji se spominje 38 puta u Bibliji. Najraniji se biblijski zapis o Hešbonu nalazi u Brojevima 21, 21-28.

LOKACIJA TEL HESBANA I TEL JALULA

ZEMLJOVID 1.

na njega više svjetla? Na ovo i još neka druga srodna pitanja pokušat ćemo odgovoriti u ovome članku.

Položaj i važnost Tell Jalula

Tell Jalul je smješten oko 5 km istočno od Madabe, suvremenog gradića u središnjem dijelu Jordana,² a dobio je ime prema malom arapskom selu smještenom u podnožju ovog arheološkog nalazišta. Zbog svog strateški važnog položaja nije neobično što je bio jedan od najvećih antičkih gradova na cijelom području Transjordanije, a zauzimao je 7.5 hektara površine. Po njegovu površinskom izgledu dalo se naslutiti da je gradska akropola bila smještena u zapadnom dijelu grada, dok su glavna vrata bila utvrđena na istočnoj strani. Dva znatno vidljiva udubljenja svjedoče da su cisterne koje su služile kao spremišta za vodu bile jugozapadno od glavnih vrata.³

Prema njegovoj veličini i položaju može se zaključiti da je ovaj antički grad igrao važnu ulogu, kako u socijalnom i ekonomskom tako i u političkom razvoju cijele pokrajine.

Važnost ovog arheološkog nalazišta privlačila je pozornost brojnih stručnjaka tijekom mnogih stoljeća, posebice u dvama posljednjim. Još daleke 1870. godine putopisac i istraživač Tristram posjetio je Tell Jalul i odmah prepoznao njegovu povijesnu vrijednost.⁴

Početak ovog stoljeća William F. Albright,⁵ a malo kasnije i Nelson Glueck,⁶ isto tako poznati arheolog diljem svijeta, posjetili su Tell Jalul.

Unatoč tomu što je arheološko iskapanje bilo neminovno, pregovori između Ministarstva za starine u Jordanu i arheologa nisu urodili plodom. Glavni razlog tomu bile su političke nepogode izazvane raznovrsnim incidentima, te neslaganje seljana Jalula, koji su upotrijebili gradsku akropolu kao groblje.

2 Vidi zemljovid 1. str. 131.

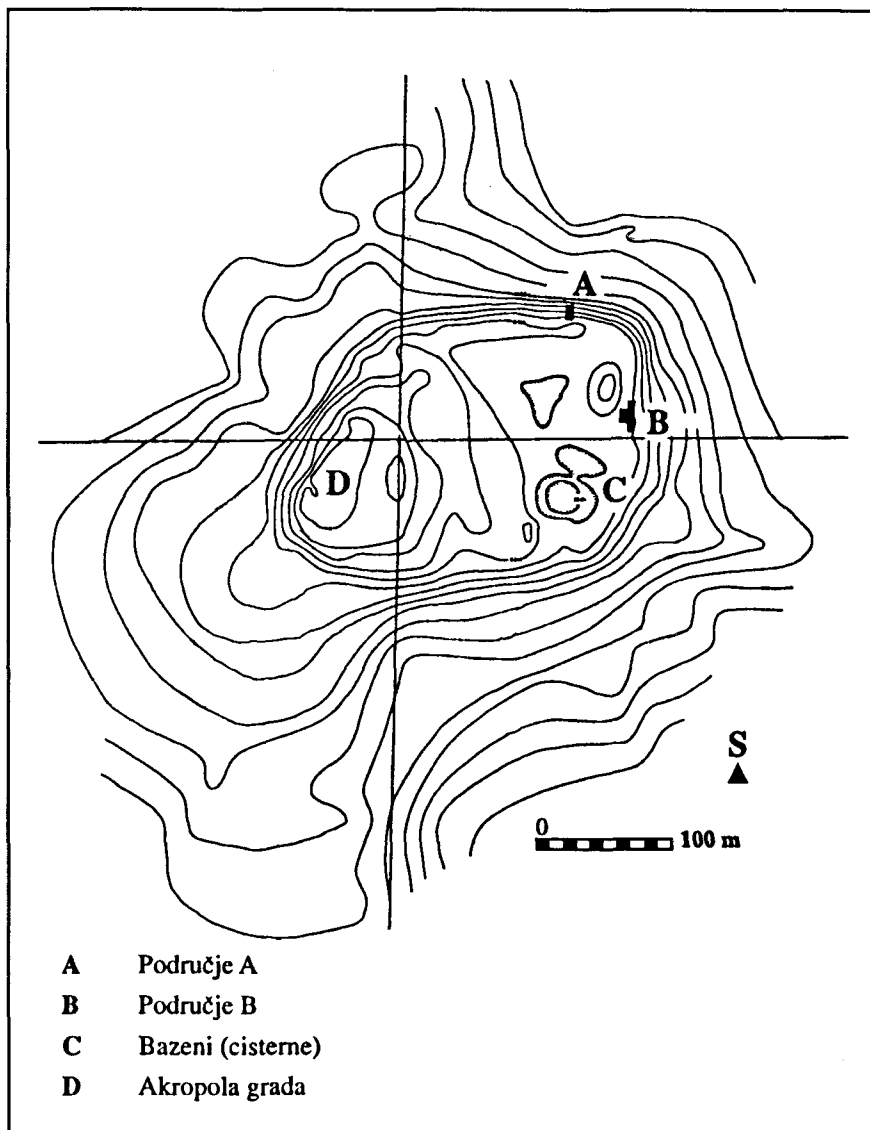
3 Vidi zemljovid 2. str. 133.

4 H. B. Tristram, *The Land of Moab: Travels and Discoveries on the East Side of the Dead Sea and the Jordan* (New York: Harper and Row, 1873), str. 240.

5 W. F. Albright, "Archaeological and Topological Explorations in Palestine and Syria" *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, (1933), 49: 28.

6 Nelson Glueck, "Exploration in Eastern Palestine and Negeb" *BASOR* (1934:5),

TEL JALUL 1992

ZEMLJOVID 2.

Ovaj zemljovid je objavljen uz dopuštenje "Archeological Institute of Andrews University".

Po prvi put su jordanske vlasti dopustile pregled Tell Jalula tijekom 1978. godine⁷ kada je specijalno opremljena ekipa temeljito ispitala njegovu površinu. Kasnije, tijekom 1987. načinjen je novi pothvat koji je zajedno s prethodnim donio bogate rezultate.⁸ Prema razbijenoj grnčariji pronađenoj na površini stručnjaci su procijenili da je Tell Jalul bio nastanjen od novog kamenog doba sve do 14. stoljeća poslije Krista, s time da su željezno doba I (1.200-1.000), i željezno doba II (1.000-586) najbolje zastupljeni.

Prijedlozi za identifikaciju Tell Jalula

Jedan od najtežih problema s kojima se arheolog susreće jest pronaći ime što ga je stanovito arheološko mjesto nosilo u doba kad je bilo nastanjeno. Katkad se pronađe glinena pločica, pečat ili bilo koji drugi natpis koji pomogne u identifikaciji. Međutim Tell Jalul nikada nije bio iskapan i takvi dokumenti zasad još nisu pronađeni. U slučaju nedostatka izravnih podataka arheolozi vrlo često posežu za sporednim dokumentima. Biblija se oduvijek smatrala jednim takvim dokumentom.

Kad su Albright i Glueck posjetili Tell Jalul, zanimljivo je da nikada nisu predložili nikakvo ime što ga je grad nosio u prošlosti, premda su obadvojica - što je poznato - brzo nalazila imena u takvim prilikama. Dakle dužnost da prepoznaju i predlože ime ovoga mjesta ostala je na arheolozima današnjice.

Tell Jalul je Kirjatajim

Andrew Dearman je predložio nekoliko biblijskih imena za Tell Jalul. Jedan od njih je biblijski Kirjatajim spomenut u knjigama Jušua 13, 19 i Jeremija 48, 23, kao i na Moapskom kamenu:10 (deseta alineja). Prema njegovim procjenama zaključeno je: kad bi se pomaknula moapska sjeverna granica od zapada prema istoku, kao što je zapisano u Ezekielu 25, 9, Kirjatajim bi bio najistočniji grad; prema tome, najbolja lokacija

⁷ R. D. Ibach, "An Intensive Surface Survey," *AUSS* 16 (1978): 215-222.

⁸ R. D. Ibach, *Hesban 5: Archeological Survey of the Hesban Region*, (Berrien Springs: Andrews University Press, 1987). str. 13, 14, 151, 158, 168.

za Kirjatajim bio bi jaki grad iz željeznog doba, oko pet kilometara istočno od Madabe, poznat kao Tell Jalul.⁹

Međutim su ostali geografski čimbenici kao i sličnost u imenu ponukali ostale stručnjake kao i samog Dearmana da Al Qureiye drže boljim kandidatom za Kirjatajim.¹⁰

Tell Jalul je Bamot

Sljedeći prijedlog što ga je dao Dearman je da bi Tell Jalul mogao biti biblijski Bamot zapisan u knjigama Brojevi 21,19-20; 22-41 i Jošua 13,17, kao i na Moapskom kamenu. Međutim nema nikakvog razloga da moderni Libb smješten između Madabe i Wadi Wala, ne bi mogao biti Bamot, kao što je i sam Dearman priznao.¹¹

Tell Jalul je Beser

Dearmanov omiljeni kandidat za stari Tell Jalul je stari biblijski Beser, grad utočište u Transjordaniji (Jš 20,8; Pnz 4, 43). Osnovni razlog za ovaj prijedlog može se naći u činjenici što je Beser smješten u pustinji.¹² Činjenica jest da je Tell Jalul smješten istočno od Madabe prema pustinji, ali je isto tako činjenica i to da je još uvijek u središtu plodne i obradive agrikulturne zone. Osim raznoraznih žitarica koje se uspješno uzgajaju, sjeverno, južno pa i istočno od Jalula, zasađeni su i mnogi voćnjaci, što svjedoči da Beser, ako je smješten na rubu pustinje, ne može biti Tell Jalul. Zbog geografskog podatka što ga iznosi Biblija Beser nužno valja potražiti jugoistočnije od Tell Jalula, gdje je pustinjska zona.

Tell Jalul je Betae

U kratkoj diskusiji o starome Moabu, Max Miller je predložio listu starih gradova spomenutih u topografskoj listi iz vremena Tutmozisa III.¹³ Njegovi argumenti su zasnovani na

9 J. Andrew Dearman, ur. "Historical Reconstruction and Mesha Inscription", u *Studies in the Mesha Inscription and Moab*, (Atlanta: Scholars, 1989), str. 176.

10 J. M. Kuschke, "Das KRJTN der Mesa Stele," ZDPV 77 (1961):24-31; M. Wüst, *Untersuchung zu den Siedlungsgeographischen Texten des Alten Testaments. I Ostjordanland. BTAVO B/9*. (Wiesbaden: Reichert, 1975), bilješka 148, str. 495, 156-163; Dearman, "Historical Reconstruction and Mesha Inscription," str. 176-177.

11 Dearman, "Historical Reconstruction and Mesha Inscription," str. 185-186.

12 Isto, str. 186; J. Andrew Derman, "Levitical Cities of Rueben and Moabite Toponomy," *BASOR* 276 (1989), str. 61.

zaključcima poznatog egiptologa D. Redforda, koji je pretpostavio da ta lista nabraja gradove smještene u Transjordaniji prije negoli gradove zapadno od rijeke Jordan. Premda Redford nikada nije spomenuo da bi Tell Jalul mogao biti bilo koji od naznačenih gradova, Miller je identificirao mjesto na Tutmozisovoj listi pod brojem 97, poznatom kao Betae, kao Tell Jalul. Naprotiv, u kratkom članku Redford je predložio da bi Betae mogao biti moderni Musil ili Gorg.¹⁴ Prema Redfordovoj predloženoj ruti za Tutmozisovu ekspediciju, Tell Jalul nije nerazuman izbor. Ipak, ne postoji nikakav poseban razlog zbog kojeg bi se Tell Jalul trebao identificirati kao stari Betae. Postoji mnoštvo starih mjesta između Ammana i Dibona, i bilo koji od njih bi, prema Tutmozisovoj listi, mogao biti jednako povoljan kandidat.¹⁵

Tell Jalul je Hešbon

Nekoliko uglednih arheologa i stručnjaka pretpostavili su da bi Tell Jalul mogao biti Hešbon, glavni grad amorejskog kralja Sihona. S obzirom da arheološka ekspedicija koja je iskapała Tell Hesban pod rukovodstvom arheologa Siegfrieda Horna nije uspjela pronaći nikakve ostatke koji bi posvjedočili da je ovo arheološko mjesto bilo nastanjeno tijekom kasnog brončanog doba (1.550-1.200. god. pr. Kr.), Horn je predložio da bi bilo bolje potražiti neko drugo "mjesto blizu Tell Hesbana koje bi moglo biti kandidatom za Hešbon iz Mojsijevog vremena". Nakon stanovitog vremena Horn je izvijestio javnost da postoji takvo "golemo arheološko mjesto oko 7 hektara površine, udaljeno nekih 5 kilometara istočno od Mabade, ili oko 9 kilometara jugoistočno od Tell Hesbana". Nazočnost ranog, srednjeg, i kasnog brončanog doba pronađenog na površini Tell Jalula ponukala je Horna da izjavi kako se ovi podaci "slažu s biblijskom informacijom da je Hešbon imao dugu povijest prije no što je pao

13 J. M. Miller, ur. "Moab and the Moabites", u *Studies in the Mesha Inscription and Moab*, (Atlanta: Scholars, 1989), str. 15.

14 D. B. Redford, "A Bronye Age Itinerary in Transjordan (nos. 89-101 of Thutmose III's List of Asiatic Toponyms," *Journal for the Study of Egyptian Archaeology*, XII/2 (1982), str. 62, bilješka 77,78, str. 66,67; D. B. Redford, "Contact Between Egypt and Jordan in the New Kingdom: Some Comments on Sources," *Studies in History and Archaeology of Jordan*, vol.1, ur. A. Hadidi, (Amman: Department of Antiquities of Jordan, 1982), str. 115-120.

15 Z. Kafafi, "Egyptian Topographical List of the Late Bronze Age on Jordan (East Bank)," *Biblische Notizen* 29 (1985), str. 17-18.

u ruke amorejskom kralju Sihonu, ako je Jalul lokalitet amorejskog Hešbona koji je prethodno pripadao Moapcima prije no što su ga osvojili Amorejci (Br. 21,26)¹⁶

Lawrence Geraty, koji je od Horna preuzeo rukovodstvo nad arheološkim iskapanjima u regiji Madabe, također iznosi pretpostavku: "Imamo amorejski glavni grad na Tell Jalulu, lokaciji koja prekrasno odgovara svim biblijskim zahtjevima za Hešbon"¹⁷

Robert Boling je treći biblijski stručnjak koji pretpostavlja da bi Tell Jalul mogao biti biblijski Hešbon. Dok su Horn i Geraty arheolozi koji pripadaju konzervativnom krugu stručnjaka, Boling je jedan od mnogobrojnih koji pripadaju liberalima. Kao takav složio se da bi "dobar kandidat za raniji Hešbon mogao biti Tell Jalul..., s jasnim ostacima grnčarije iz kasnog brončanog i željeznog I doba..."¹⁸

Promatrajući površinu Tell Jalula, koja obuhvaća oko 7.5 hektara, i uspoređujući je s Tell Hesbanom, koji obuhvaća manje od 1 hektara površine, može se zaključiti da Tell Jalul bolje odgovara prijestolnici nego Tell Hesban. Zašto bi jedan moćan kralj izabrao za prijestolnicu malo naselje kad se samo nekoliko kilometara od njega nalazi vrlo velik i impresivan grad? Sudeći prema površini ovih gradova, Tell Jalul bolje odgovara Hešbonu kao glavnom gradu nego Tell Hesban.

Biblija i Hešbon

Tijekom 1992. godine po prvi put su arheolozi zarili lopatu na tlu Tell Jalula. S obzirom da je to bila prva sezona, nije se mogao očekivati pronalazak nekih važnih dokumenata zatrpanih pod višestoljetnim naslagama zemlje. Prema tome, zasad nije pronađen nikakav natpis ili pisani dokument koji bi pomogao rješavanju identiteta ovoga mjesta. Zasad, Biblija je

16 S. H. Horn, *Hesban in the Bible and Archaeology*, Occasional Papers of the Horn Archaeological Museum, br. 2. (Berrien Springs: Horn Archaeological Museum, Andrews University, 1982), str. 10-11.

17 L. G. Geraty, "Heshbon: The First Casualty in the Israelite Quest for the Kingdom of God," u *The Quest for the Kingdom of God: Studies in Honor of George E. Mendenhall*, (Winona Lake: Eisenbrouns, 1983), str. 247.

18 Robert G. Boling, *The Early Biblical Commentary in Transjordan*, (Sheffield: Almond, 1988), str. 47.

jedini dokument koji se može koristiti u otkrivanju imena ovog staroga grada.

Kao što je već rečeno, postoji osnovana vjerojatnost, koja se temelji na biblijskom iskazu da bi Tell Jalul mogao biti negdašnji Hešbon. Da bismo saznali istinu, valja temeljito ispitati biblijski tekst.

Biblijski opis Hešbona

Postoji nekoliko biblijskih tekstova koji nam mogu pomoći da naslutimo izgled grada i usporedimo ga s arheološkim podacima.

Jezeru u Hešbonu

Iz Pjesme nad pjesmama 7,5 doznajemo da je Hešbon u doba Salomona imao jezera (množina), ili drugim riječima basene koji su služili kao spremišta za vodu tijekom dugih ljetnih dana. Za vrijeme iskapanja Tell Hesbana arheolozi su otkrili duboku otvorenu cisternu koja je bila iskopana i upotrebljavana sredinom devetog stoljeća prije Krista (oko 850.). Horn je držao da cisterna odgovara onoj opisanoj u Pjesmi nad pjesmama, iako vrijeme u koje je građena ne odgovara vremenu pisanja knjige Pjesme nad pjesmama,¹⁹ (Salomon je umro 941. god. pr. Kr.). Drugim riječima, Salomon je umro oko stotinu godina prije no što se cisterna počela zidati u Tell Hesbanu. Prema tome Tell Hesban nije bio Hešbon u doba kralja Salomona.

Zanimljivo je da Horn ne primjećuje da Salomon govori o "jezerima hešbonskim", a ne o "jezeru hešbonskom".²⁰ Unatoč tomu što je samo jedan rezervoar otkriven u Tell Hesbanu moglo bi se reći da drugi još nije otkriven. Međutim, pretpostavka da će se pronaći druga cisterna potpuno je nerealna promatrajući veličinu ove što je već otkrivena. S obzirom na veličinu grada, jedna takva cisterna više je nego dostatna da podmiri potrebe svojih građana. Uspoređujući ovu s cisternom iskopanom u Samariji, može se zaključiti da je ova šestput veća premda je Samarija bila veći i važniji grad nego Tell Hesban.

Gradnja ovakvih i sličnih rezervoara bila je svakidašnja realnost onog vremena. Biblijske paralele mogu se naći u

¹⁹ Horn, str. 23.

²⁰ Isto, str. 220.

Gibeonskom jezeru (1 Kr 22,38). Arheologija je također otkrila rezervoare ili jezera u Hazoru i Megidu.

Ovi rezervoari mogu se svrstati u dvije skupine: otvoreni rezervoari kao što su pronađeni u Samariji i Tell Hesbanu, te rezervoari koji su načinjeni kopanjem horizontalnog i vertikalnog tunela kao što je poznati Siloamski rezervoar u Jeruzalemu, a slični njemu pronađeni su i u Gibeonu, Hazoru i Megidu. Poznato je da način gradnje otvorenih rezervoara pripada kasnijem vremenu, što svjedoči da Hešbon koji je Salomon opisao ne može biti Tell Hesban.

Što se tiče Tell Jalula, zanimljivo je napomenuti da je površinsko ispitivanje otkrilo nekoliko "jezera" ili rezervoara smještenih u njegovu jugoistočnom dijelu. Postoje dva ili čak tri značajna udubljenja smještena vrlo blizu jedno drugome do kojih su vjerojatno locirana glavna vrata grada. Nažalost, zbog kratkoće vremena i nedostatka radne snage iskapanje u ovim udubljenjima nije bilo moguće prošle sezone. Jedno od triju udubljenja sadrži podzemni, pokriveni rezervoar koji po načinu gradnje odgovara onima što su pronađeni u Hazoru i Megidu, a pripadaju ranijem sustavu gradnje. Ovi rezervoari, a tako i položaj glavnih vrata, izgledaju puno impresivnije u Tell Jalulu nego u Tell Hesbanu. Prema tome "jezera" o kojima govori Salomon vjerojatno su smještena u Tell Jalulu, koji bi trebao biti biblijski Hešbon u njegovo vrijeme.

Vrata Hešbona

Salomon ne otkriva samo to da je Hešbon u njegovo vrijeme imao jezera nego nas suočava i s činjenicom da su jezera bila smještena blizu gradskih vrata (množina). Nakon dugogodišnjeg iskapanja u Tell Hesbanu arheolozi nisu pošli za rukom da otkriju nikakva vrata u blizini rezervoara.

Prva sezona iskapanja u Tell Jalulu otkrila je masivni popločeni ulaz koji vodi do ulaznih gradskih vrata. Zbog već ranije spomenutih ograničenja vrata nisu bila iskapana prve sezone, ali postoji osnovana pretpostavka, što je donesena s obzirom na površinsku konfiguraciju tla, da ovaj popločeni put vodi prema vratima. Osim ovih vrata moguće je da postoje još jedna, smještena na južnoj strani grada, koja su isto tako u blizini jezera.

Jedan od najvažnijih otkrića prve sezone bio je upravo popločeni put koji je lijepo sačuvan i jedini je na cijelom području Jordana. Ustvari nije otkriven samo jedan pločnik, nego dva, jedan iznad drugoga, od kojih je jedan bio u upotrebi tijekom desetog, a drugi tijekom devetog stoljeća prije Krista. Podrobnije o rezultatima iskapanja Tell Jalula čitajte u jednom od narednih brojeva.

Dva vrlo važna biblijska opisa Hešbona ne odgovaraju Tell Hesbanu, dok se s druge strane vrlo lijepo uklapaju s arheološkom spoznajom Tell Jalula, nakon samo jedne sezone iskapanja.

Ostali opisi Hešbona

Nakon Salomona pa sve do osmog stoljeća prije Krista ne postoji nikakav biblijski zapis o Hešbonu. Puna dva stoljeća ne spominje ga nijedan biblijski pisac. Poslije toliko godina po prvi put je spomenut u Knjizi proroka Izaije, a nešto kasnije i Jeremije. Međutim, oba proroka napominju da je Hešbon sada u rukama Moabaca (Iz 15,4; 16,8,9; Jer 48,2,34,35.).

Prorok dodaje jednu vrlo značajnu karakteristiku Hešbona kakvog on poznaje, zapisanu u njegovoj knjizi 48,45: "U sjeni se hešbonskoj ustavljaju iscrpljeni bjegunci...". Promatrajući topografiju terena na kojemu je smješten Tell Jalul, jasno je da se ova opaska ne može odnositi na njega, nego radije na Tell Hesban, koji je lociran na uzvišici. Klanac što prolazi uz njegovu zapadnu stranu može pružiti hladovinu osamljenim putnicima tijekom dana, dok se to ni u kom slučaju ne može reći za Tell Jalul, smješten u središtu nepregledne ravnice.

U 49. poglavlju prorok Jeremija nas izvješćuje da je Hešbon bio blizu amonske granice. Iz prvih nekoliko redaka može se čak naslutiti da je Hešbon bio pod njihovom kontrolom. Međutim ne postoji nikakav arheološki dokaz da su Amonci ikada prodrli u ravnicu Madabe, u kojoj je smješten Tell Jalul. S druge strane, Tell Hesban je smješten na samome rubu teritorija što je pripadao Amoncima. Sljedeći dokaz da je Biblija u pravu jest i bezbrojna količina amonske grnčarije pronađene tijekom iskapanja Tell Hesbana, dok u Tell Jalulu nije dosad pronađen ni jedan jedini komadić.

Prema dosadašnjim podacima može se zaključiti da bi Hešbon što ga je opisao Salomon mogao biti Tell Jalul, dok je onaj opisan u knjigama proroka Izaije i Jeremije vjerojatno Tell Hesban. Kako objasniti da jedan biblijski grad zauzima dva različita arheološka lokaliteta? Na ovo važno pitanje dat će odgovor sljedeće razmatranje.

Biblijska rekonstrukcija povijesti Hešbona

Kad su Mojsije i Izraelci prolazili kroz Transjordaniju, Biblija svjedoči da su većinom moapskog teritorija vladali Amorejci. I njihov glavni grad Hešbon bio je pod vlašću amorejskog kralja Sihona (Br 21,26). Nakon što su odbili prolaz Izraelcima došlo je do žestokog okršaja, iz kojeg su Izraelci izišli kao pobjednici. Sav teritorij što je pripadao Amorejcima prešao je u ruke Izraela, a s njim i Hešbon, glavni grad.

Nakon stanovita vremena, kada se dijelila zemlja, cijeli ovaj kraj pripao je Rubenovu plemenu u nasljeđe. Iz Brojeva 32,37 doznajemo da su Rubenovci ponovo sagradili Hešbon. Mnogi stručnjaci pretpostavljaju da su Rubenovci ovaj put napustili staro, te izabrali novo mjesto za svoj glavni grad i nazvali ga Hešbon. Drugim riječima, "ova mogućnost sugerira da imamo amorejski glavni grad u Tell Jalulu, lokaciji koja prekrasno odgovara svim biblijskim zahtjevima za Hešbon... (dok) su Rubenovci izgradili novi Hešbon u Tell Hesbanu".²¹ Međutim, postoje problemi koji u ovom slučaju nisu riješeni. Prvo, hebrejska riječ "sagrađe" (kal perfekt, treće lice množine) dolazi od glagola *banah* koji se često prevodi i ekvivalentima "ponovo izgraditi", "popraviti", a katkad i "proširiti".²² Drugo, ako bi Izraelci, osvojivši Hešbon, izabrali novi lokalitet, zašto mu nisu dali i novo ime? Promijeniti lokalitet i ostaviti staro nezna- božaćko ime koje im ništa ne znači potpuni je apsurd. Već sljedeći redak (38) napominje da Rubenovci "prozovu svojim imenima gradove koje su oni podigli". Iz ovih podataka jasno je da su Rubenovci promijenili samo ime, ali ne i lokaciju Hešbona. Nažalost nigdje u Bibliji ne kaže se koje su ime dali Hešbonu.

²¹ Geraty, str. 247.

²² Francis Brown, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (Oxford: Clarendon Press, 1951), str. 124.

Nakon ovog događaja ime Hešbon je potpuno izostavljeno iz biblijske literature u narednih sedam stoljeća, s dvama izuzecima (Suci 11,26 i Pj 7,4). Suci bilježe raspravu između Jiftaha i Amonaca, koji traže da se teritorij vrati pod njihovu kontrolu. Jiftah koristi povijesni argument napominjući da je Hešbon nastanjen Izraelcima već tri stoljeća i nitko od Moabaca ne prigovara. Ne postoji nikakva povijesna osnova zbog koje bi Hešbon trebao pripasti Amoncima. Jiftah ne koristi novo ime, nego se vraća na staro kako bi dokazao da zemlja legalno pripada njima još od davnina. Pjesma nad pjesmama je književno djelo i nikakav povijesni događaj nije u vezi s bilo kojim iskazom.

Sljedeći redak što spominje Hešbon je iz devetog stoljeća pr. Kr., a zapisan je u knjigama proroka Izaije i Jeremije. Već smo napomenuli da sada, nakon niza stoljeća, Hešbon ponovno pripada Moapcima. U 2. Kraljevima 3,4 i dalje, saznajemo da se Meša odmetnuo od Izraela i uspostavio Moapsku kraljevinu. Međutim, nemamo nikakvog izvještaja o Hešbonu, kako u Bibliji tako ni na poznatom Moapskom kamenu, na kojemu je Meša dao isklesati natpis o svojoj pobjedi nad Izraelcima. Premda spominju mnoga mjesta što su ih preuzeli od Izraelaca, nigdje nema spomena o Hešbonu. Ovaj podatak može se objasniti time što se vjerojatno zaboravila njegova lokacija uslijed toga što se stoljećima upotrebljavalo drugo ime.

Budući da je Hešbon bilo ime njihova glavnoga grada u prošlosti, nije čudo da Moapci nazovu ponovno svoj glavni grad istim imenom. Kako se mjesto na kojem je bio raniji Hešbon zaboravilo, Meša je vjerojatno izabrao neku drugu lokaciju. Da bi pokazao svojim susjedima dokle njegov teritorij doseže, izgradio je novi Hešbon što je moguće sjevernije, uz samu amonsku granicu na rubu Moapske ravnice. Ovaj je novi Hešbon bio nastanjen sve do petnaestog stoljeća nove ere.

Arheološka iskopavanja potvrdila su da Tell Hesban postaje važnijim gradom negdje oko osmog stoljeća prije Krista, upravo onda kada je Meša, prema biblijskom izvještaju, osnovao svoje kraljevstvo i ustanovio svoj glavni grad Hešbon. Prva sezona iskopavanja u Tell Jalulu potvrdila je da je posljednji grad uništen upravo onda kad je Tell Hesban osnovan. Pronađena grnčarija svjedoči da je Tell Jalul bio nastanjen u doba Mojsija, kada je

Hešbon prešao u ruke Izraela, dok Tell Hesban nije dao nikakve arhitektonske ostatke iz toga vremena.

Prema tomu može se nazrijeti da su postojala dva Hešbona. Prvi Hešbon koji su Izraelci osvojili od amorejskog kralja Sihona i ujedno dali mu neko novo nama nepoznato ime, egzistirao je sve do osmog stoljeća prije Krista. Taj rani Hešbon bio je lociran na Tell Jalulu, što odgovara dosadašnjim pronalascima arheologa. Drugi Hešbon, što ga je sazidao Meša tijekom osmog stoljeća pr. Kr. egzistirao je sve do petnaestog stoljeća prije Krista, i bio je lociran na Tell Hesbanu.

Zaključak

Prema dosadašnjim podacima iz Biblije i arheoloških iskapanja može se zaključiti sljedeće: 1) Hešbon što ga amorejski kralj Sihon oteo od Moabaca bio je smješten na današnjem Tell Jalulu. Tijekom izlaska Izraelci preuzimaju cijeli Sihonov teritorij zajedno s glavnim gradom Hešbonom u svoje ruke. Hešbon je bio ponovno sazidan, ali su mu Rubenovci dali novo ime. Opis ovoga grada što ga nalazimo u Bibliji u cijelosti odgovara Tell Jalulu prema dosadašnjim pronalascima iskapanja. 2) Kasnije, tijekom osmog stoljeća, Meša zida novi glavni grad svoje kraljevine na drugome mjestu, današnjem Tell Hesbanu, i naziva ga ponovno Hešbon. Opis što se može naći u kasnijim spisima Biblije za Hešbon sasvim odgovara Tell Hesbanu.

Stoga i nije neobično što arheolozima nije pošlo za rukom pronaći nikakve ostatke iz Mojsijeva vremena u Tell Hesbanu. Većina biblijskih stručnjaka držala je da jedini kandidat za Hešbon može biti Tell Hesban. Kad iskapanje Tell Hesbana nije urodilo nikakvim plodom koji bi posvjedočio da je grad postojao u doba izlaska, kritičari Biblije su ponovno likovali i upirali prst u Bibliju kao bezvrijedan i nepouzdan dokument u kojem opisani događaji nisu nikada bili realni. Međutim, pravilno razumijevanje Biblije u suradnji s arheološkim pronalascima ponovno unosi harmoniju između Biblije i događaja što su opisani u njoj.

APENDIKS: ARHEOLOŠKA RAZDOBLJA

RAZDOBLJA	GODINE (prije Krista)	OSOBE I DOGAĐAJI
RBD I	3100-2750	
RBD II	2750-2500	
RBD III	2500-2200	
RBD IV / SBD I	2200-1950	PATRIJARSI
SBD IIA	1950-1750	PATRIJARSI I EGIPATSKO ROPSTVO
SBD IIB	1750-1650	EGIPATSKO ROPSTVO
SBD IIC	1650-1550	EGIPATSKO ROPSTVO
KBD I	1550-1400	IZLAZAK
KBD II	1400-1200	OSVAJANJE KANAANA I SUCI
ŽD I	1200-1000	SUCI, ŠAUL I DAVID
ŽD IIA	1000-900	SALOMON (970-930) JUDA: Roboam, Abijam, Asa (930-869); IZRAEL: Jeroboam, Nadab, Basa (930-886)
ŽD IIB	900-800	JUDA: Asa, Jošafat, Azaria, Joas (910-796); IZRAEL: Baša, Ela, Zimri, Omri, Ahab, Ahazarija, Joram, Jehu, Joahaz (908-798)
ŽD IIC	800-586	JUDA: Joaš, Amasija, Azarija, Jotam, Ahaz, Ezehija, Manaše, Amon, Jošita, Joahaz, Šojakim, Sidkija (835-586); IZRAEL: Joahaz, Joaš, Jeroboam, Zaharija, Selum, Manahem, Pekahja, Pekah, Hoše, (814-723)
PD	586-332	Ezra, Nehemija
RG	332-152	Makabéjci
KG	152-63	

RBD=Rano brončano doba; SBD=Srednje brončano doba; KBD=Kasno brončano doba; ŽD=Željezo doba; RG=Rano grčko doba; KB=Kasno grčko doba.

SUMMARY:

Where Was Situated Biblical Heshbon?

Where is Biblical Heshbon, capital city of Sihon the Amorite? The question puzzled modern historians and archaeologists for decades. Attention was directed toward Tell Hesban where the results from excavators should have brought more light to the Biblical story. However, final season of excavation resulted in great disappointment since the earliest remains of the city couldn't have been dated earlier than 8th century BC. For that reason archaeologists were forced to search for another site. The most prominent site for that purpose was Tell Jalul. First season of excavation brought significant light in understanding the history of the region. According to the Biblical data Israelites defeated Sihon, occupied his territory together with his capital city Heshbon. Later, they rebuilt it, and renamed it as well. Unfortunately, new name was never given. Israelites lived in the region for next 6-7 centuries. Biblical evidence suggests that Heshbon had pools near the gates. This evidence would correspond to Tell Jalul where topography strongly suggests presence of pools at the eastern side of the tell. First season of excavation revealed the pavement that leads toward the gate (s) which is in close vicinity of the pools. According to the later Biblical writers Heshbon have new features that could not have been found at Tell Jalul, but rather at Tell Hesban. Following the Biblical data in the light of archaeological discoveries the writer tries to reconstruct the history and explain the existence of two Heshbons.